

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Wydział Pedagogiki i Psychologii

DANUTA WOSIK-KAWAŁA

ORCID: 0000-0003-2846-7203

danuta.wosik-kawala@poczta.umcs.lublin.pl

### *Szkoła miejscem (nie)bezpiecznym – perspektywa ucznia*

---

School as an (Un)Safe Place: The Student's Perspective

#### STRESZCZENIE

Szkoła – obok rodziny – jest jednym z najdłużej oddziałujących na człowieka środowisk wychowawczych. W sposób celowy i planowy zajmuje się kształceniem i wychowaniem młodych osób. To tu dzieci i młodzież zdobywają wiedzę i doświadczenia, rozwijają umiejętności, uczą się współdziałania z innymi, dokonują porównań siebie na tle rówieśników. Ważne jest zatem, aby szkoła stwarzała odpowiednie, korzystne warunki dla rozwoju intelektualnego, emocjonalnego i społecznego ucznia. Jednym z nich jest poczucie bezpieczeństwa ucznia w szkole. Niniejszy artykuł został poświęcony kwestii subiektywnego poczucia bezpieczeństwa uczniów w szkole. Na podstawie badań przeprowadzonych wśród uczniów liceum i technikum autorka stara się określić, czy w perspektywie badanych uczniów szkoła jest dla nich miejscem bezpiecznym, a także zwraca uwagę na znaczenie relacji nauczyciel–uczeń w kontekście poczucia bezpieczeństwa uczniów w szkole. Ukazuje też perspektywę uczniów w ocenie szkoły jako miejsca (nie)bezpiecznego.

**Słowa kluczowe:** bezpieczeństwo; szkoła; nauczyciel; młodzież

#### WPROWADZENIE

W systemie edukacji szkoła jest podstawową instytucją oświatowo-wychowawczą. Zajmuje się kształceniem i wychowaniem dzieci, młodzieży i dorosłych stosownie do przyjętych w danym społeczeństwie celów i zadań oraz koncepcji oświatowo-wychowawczych i programów szkolnych (Okoń, 2007, s. 402). To ważne środowisko wychowawcze, które wywiera znaczący wpływ na młodego człowieka. Dzieci i młodzież zdobywają tu i wzbogacają wiedzę, rozwijają po-

trzebne w życiu umiejętności, nabierają doświadczeń, a także uczą się współżycia i współdziałania z innymi. Szkoła ułatwia rozwijanie przekonań i postaw w sferze społecznej, moralnej, ideowej i religijnej. Zadania te realizuje przez trzy podstawowe funkcje: 1) dydaktyczną, polegającą na przekazywaniu uczniom wiedzy z różnych dziedzin, 2) wychowawczą, skoncentrowaną na kształtowaniu postaw społeczno-moralnych i ideowych wychowanków, oraz 3) opiekuńczą, realizowaną dzięki zaspokajaniu potrzeb kluczowych dla prawidłowego rozwoju fizycznego i psychicznego uczniów (Łobocki, 2003, s. 51).

Środowisko szkolne dość długo oddziałuje na dziecko, gdyż obowiązek szkolny w Polsce obejmuje dzieci od 7. roku życia (z początkiem roku szkolnego w roku kalendarzowym, w którym dziecko kończy 7 lat) i trwa aż do ukończenia szkoły podstawowej, nie dłużej jednak niż do ukończenia 18. roku życia (Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe, art. 35 ust. 2). Oczywiście młodzież może kontynuować po tym czasie naukę, lecz nie jest to już obligatoryjne. Uwzględniając tylko czas obowiązkowej nauki szkolnej, z pewnością można stwierdzić, że jest to okres dość długi w życiu człowieka i jednocześnie niezmiernie ważny, gdyż w dużej mierze decydujący o jego dalszych losach, zarówno zawodowych, jak i osobistych.

We współczesnej strukturze systemu szkolnego podstawową jednostką organizacyjną jest klasa szkolna, a jej główny cel to przyswajanie treści nauczania. Według Wincentego Okonia (2007, s. 175) klasa szkolna to „zbiór uczniów, zwykle rówieśników, uczących się we wspólnej izbie szkolnej według tego samego programu i reprezentujących ten sam poziom zaawansowania w karierze szkolnej”. Nieco odmiennie pojęcie to zdefiniował Mieczysław Łobocki (1985, s. 15), który wskazuje: „(...) jest ona zespołem składającym się z uczniów wzajemnie na siebie oddziałujących, którzy różnią się zajmowanymi w nim pozycjami i rolami oraz mają wspólny system wartości i norm regulujących ich zachowanie się w istotnych dla klasy sprawach”. Zespół ten stanowi dobraną według pewnych kryteriów liczbę dzieci lub młodzieży poddawanych oddziaływaniom dydaktycznym i wychowawczym. Grupę tę początkowo tworzą osoby nieznające się, reprezentujące jednak względnie podobny poziom rozwoju umysłowego i fizycznego oraz przejawiające podobne potrzeby i zainteresowania (Łobocki, 1985, s. 14; Dąbrowska, Wojciechowska-Charlak, 1997, s. 106). Uczniowie, przebywając razem kilka godzin w ciągu dnia, poznają się i nawiązują stosunki koleżeńskie i przyjacielskie. W miarę zżywania się uczniów w toku zajęć lekcyjnych, a zwłaszcza w wyniku kontaktów poza lekcjami, klasa staje się grupą społeczną, która zaspokaja wiele potrzeb dziecka, w tym bezpieczeństwa, przynależności do grupy, akceptacji, szacunku, uznania, znaczenia. Zdaniem Kazimierza Obuchowskiego (1995, s. 13) potrzeby „dotyczą tego, co jest człowiekowi niezbędne, aby istniał jako organizm, rozwijał się jako osoba i był wolny psychicznie”. Ich zaspokojenie ma zatem kluczowe znaczenie dla prawidłowego rozwoju człowieka.

Jedną z podstawowych potrzeb jest potrzeba bezpieczeństwa. Abraham H. Maslow (2006, s. 65) zwraca uwagę, iż istnieje pewien „zbiór potrzeb, które ogólnie można sklasyfikować jako potrzeby bezpieczeństwa”. Są to m.in. potrzeba stabilizacji, zależności, opieki, uwolnienia od strachu, lęku i chaosu, struktury, porządku, prawa, ograniczeń, oparcia w opiece itp.

Witold Pokruszyński (2012, s. 63–64) wyodrębnił trzy sposoby rozumienia pojęcia „bezpieczeństwo”. Pierwszy z nich bezpieczeństwo traktuje jako stan spokoju, pewności, wolności, tożsamości, braku realnych zagrożeń, strachu lub ataku. Stan ten może mieć następującą postać:

- braku bezpieczeństwa: w sytuacji gdy występuje duże zagrożenie i jego postrzeżenie jest prawidłowe,
- obsesji: ma miejsce wówczas, gdy występuje nieznaczne zagrożenie, lecz jest ono postrzegane jako duże,
- fałszywego bezpieczeństwa: występuje, gdy istnieje poważne zagrożenie, lecz jest ono postrzegane jako niewielkie,
- bezpieczeństwa: ma miejsce wówczas, gdy zagrożenie nie jest znaczne, a jego postrzeżenie jest prawidłowe.

Drugie rozumienie pojęcia „bezpieczeństwo” traktuje ten stan jako proces, czyli ciągłą, permanentną, dynamiczną działalność jednostek, społeczności lokalnych, państw, sojuszy i organizacji międzynarodowych dążących do pożądanego stanu bezpieczeństwa. Trzecie rozumienie przyjmuje, iż jest to naczelną potrzebą i wartość człowieka, najważniejszy cel jego istnienia. W tym ujęciu chodzi nie tylko o przetrwanie, integralność czy niezawisłość, lecz także o rozwój i wzbogacenie tożsamości zarówno jednostek, jak i narodu. W niniejszych rozważaniach przyjmuję rozumienie pojęcia „bezpieczeństwo”, według którego jest to podstawowa potrzeba człowieka.

Poczucie bezpieczeństwa odgrywa olbrzymią rolę w życiu każdego człowieka. Niezaspokojenie tej potrzeby determinuje jego funkcjonowanie i uniemożliwia prawidłowy rozwój. Troska o jej zabezpieczenie stanowi jedno z podstawowych zadań współczesnej szkoły, która swoje funkcjonowanie opiera na postanowieniach zawartych w Konstytucji RP z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483), Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka (uchwalonej przez Zgromadzenie Ogólne ONZ dnia 10 grudnia 1948 r.) oraz Konwencji o Prawach Dziecka (przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r., Dz.U. 1991, nr 120, poz. 526). Statut każdej szkoły zawiera przepisy stanowiące zabezpieczenie zasad bezpieczeństwa i ochrony zdrowia uczniów, ustanowione ustawą z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe (t.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 996), ustawą z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (t.j. Dz.U. 2018, poz. 1457) oraz rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 31 grudnia 2002 r. w sprawie bezpieczeństwa i higieny w publicznych i niepublicznych szkołach i placówkach (Dz.U. 2003, poz. 69; Dz.U. 2009,

poz. 1130; Dz.U. 2010, poz. 1408; Dz.U. 2011, poz. 968; Dz.U. 2018, poz. 2140). Kwestię bezpieczeństwa uczniów reguluje też ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. – Karta Nauczyciela (t.j. Dz.U. 2018, poz. 967) oraz ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy (t.j. Dz.U. 2018, poz. 917). Warto w tym miejscu zaznaczyć, że przestrzeganie bezpieczeństwa w szkole to zadanie nie tylko dyrektora szkoły, pracujących w niej nauczycieli, lecz także uczniów i ich rodziców czy opiekunów prawnych. Zdaniem Ryszarda Bery (2017, s. 16) wychowanie do i dla bezpieczeństwa powinno „kształtować świadomość współczesnych zagrożeń i uwalniać naturalne predyspozycje człowieka do życia pozbawionego agresji, przemocy, kształtować poczucie odpowiedzialności za życie w pokoju oraz umiejętności współżycia z innymi w dialogu i poszanowaniu odmienności”. Szkoła powinna być miejscem bezpiecznym, wolnym od przemocy i agresji oraz powinna w niej panować przyjazna atmosfera, wspierająca proces edukacyjny uczniów.

### ZAŁOŻENIA METODOLOGICZNE BADAŃ WŁASNYCH

Celem niniejszych badań była diagnoza poczucia bezpieczeństwa uczniów w szkole średniej. Na podstawie tak określonego celu badań sformułowano następujący główny problem badawczy: Jakie jest poczucie bezpieczeństwa uczniów w szkole średniej?

Próba rozwiązania tak postawionego problemu wymagała udzielenia odpowiedzi na następujące pytania szczegółowe:

1. Jak badani uczniowie oceniają atmosferę panującą w szkole?
2. Jak badani uczniowie oceniają relacje ze swoimi nauczycielami?
3. Czy – a jeżeli tak, to w jakich sytuacjach – nauczyciele stanowią dla badanych uczniów źródło stresu?
4. Czy – a jeżeli tak, to z jakich powodów – badani uczniowie uciekają z zajęć lekcyjnych?
5. Jakie są pozytywne strony szkoły w percepcji badanych uczniów?

W celu uzyskania odpowiedzi na postawione problemy badawcze posłużono się metodą sondażu diagnostycznego z zastosowaniem ankiety własnej konstrukcji, zawierającej 35 pytań dotyczących opinii uczniów na temat funkcjonowania szkoły. W niniejszym opracowaniu zostaną przedstawione wyniki badań samoopisowych, dotyczących poczucia bezpieczeństwa uczniów w szkole, do której uczęszczają.

Badania zrealizowano w miesiącach luty–marzec 2019 r. Objęto nimi 232 uczniów, w tym 121 (52,16%) dziewcząt i 111 (47,84%) chłopców z 9 szkół średnich dobranych w sposób losowy z terenu województwa lubelskiego. Badania miały charakter grupowy i zostały przeprowadzone na terenie szkół objętych badaniem. Wśród badanych uczniów 128 (55,17%) osób to mieszkańcy miast, a 104 (44,83%) to mieszkańcy wsi. Badana młodzież to uczniowie liceum (156 osób, 67,24%) i technikum (76 osób, 32,76%). Ze względu na znaczną dysproporcję

między liczebnością uczniów z liceum oraz technikum biorących udział w badaniu w analizach nie uwzględniono zmiennej dotyczącej typu szkoły, do jakiej uczęszczali badani. Wiek badanych uczniów mieścił się w granicach 16–20 lat (średni wiek badanych to 17,8).

## ANALIZA WYNIKÓW BADAŃ WŁASNYCH

Ważnym aspektem mającym wpływ na jakość pracy szkoły, w tym zarówno na kształcenie, jak i wychowanie, jest panująca w niej atmosfera. Henryk Cudak (2003, s. 215) przyjmuje, że stanowi ona „układ wielostronnych stosunków interpersonalnych, stylów oddziaływania i współdziałania z dzieckiem, miejsca jednostki w grupie, stopień i nasilenie więzi emocjonalnej oraz sposób wzajemnej komunikacji i wzajemnych relacji społecznych”. Kluczową kwestią są zatem relacje, jakie panują między nauczycielami a uczniami. Pozytywna atmosfera w szkole może sprawiać, że uczeń chętnie uczestniczy w procesie nauczania i wychowania, jest dobrze zmotywowany do podejmowania różnych aktywności i przede wszystkim czuje się w szkole bezpiecznie.

Badani uczniowie zostali poproszeni o ocenę atmosfery panującej w ich szkole. W tym celu mieli zaznaczyć na skali od 1 do 10 (gdzie 1 oznaczało bardzo źle, a 10 – bardzo dobrze), jak oceniają atmosferę w swojej szkole. Uzyskane wyniki badań w tym zakresie zaprezentowano w tabeli 1.

Tabela 1. Ocena atmosfery panującej w szkole przez badanych uczniów

| Ocena                                 | Dziewczynki  |         | Chłopcy      |         | Ogółem       |         |
|---------------------------------------|--------------|---------|--------------|---------|--------------|---------|
|                                       | N            | %       | N            | %       | N            | %       |
| 1                                     | 5            | 4,1     | 1            | 0,9     | 6            | 2,6     |
| 2                                     | 5            | 4,1     | 7            | 6,3     | 12           | 5,2     |
| 3                                     | 7            | 5,9     | 4            | 3,6     | 11           | 4,7     |
| 4                                     | 18           | 14,9    | 8            | 7,2     | 26           | 11,2    |
| 5                                     | 17           | 14,0    | 7            | 6,3     | 24           | 10,3    |
| 6                                     | 16           | 13,2    | 14           | 12,6    | 30           | 12,9    |
| 7                                     | 20           | 16,5    | 20           | 18,0    | 40           | 17,2    |
| 8                                     | 22           | 18,2    | 29           | 26,1    | 51           | 22,0    |
| 9                                     | 6            | 5,0     | 12           | 10,8    | 18           | 7,8     |
| 10                                    | 5            | 4,1     | 9            | 8,2     | 14           | 6,1     |
| Razem                                 | 121          | 100,0   | 111          | 100,0   | 232          | 100,0   |
| Średnia/<br>odchylenie<br>standardowe | Średnia 5,86 | SD 2,23 | Średnia 6,74 | SD 2,21 | Średnia 6,28 | SD 2,26 |

Źródło: opracowanie własne.

Na podstawie przeprowadzonych analiz danych liczbowych zawartych w tabeli 1 można stwierdzić, że badani uczniowie dość pozytywnie oceniają atmosferę panującą w ich szkole, na co może wskazywać średni wynik powyżej środkowego punktu skali otrzymany w odniesieniu do wszystkich badanych uczniów (średni wynik to 6,28). Porównując średnie arytmetyczne oraz odchylenia standardowe ocen dziewcząt i chłopców, można zauważyć różnicę wskazującą na korzystniejszą ocenę atmosfery szkolnej przez chłopców (prawie 1 stopień na skali 10-stopniowej). Biorąc pod uwagę, iż wartości 1, 2, 3, 4 wskazywały na niekorzystną atmosferę, w tym 1 oznaczało atmosferę skrajnie niekorzystną, natomiast 7, 8, 9, 10 odnosiły się do coraz korzystniejszej atmosfery (10 to atmosfera bardzo korzystna), można zauważyć, iż ocen pozytywnych w odniesieniu do wszystkich badanych uczniów było znacznie więcej niż ocen negatywnych (oceny od 6 do 10 stanowiły 53%, a oceny od 1 do 4 – 23,7%). Warto nadmienić, iż oceny 5 i 6 odnosiły się do ocen typu „raczej obojętna” (obojętna, lecz raczej niekorzystna niż korzystna – 5; obojętna, lecz raczej korzystna niż niekorzystna – 6). Interesujące wydaje się również porównanie ocen dotyczących atmosfery panującej w szkole dokonanych przez dziewczęta i chłopców. Okazało się bowiem, że dziewczęta mniej korzystnie oceniają panującą w szkole atmosferę, gdyż prawie co czwarta dziewczynka (24,9%) oceniła ją niekorzystnie, w przypadku chłopców zaś takiej oceny dokonało jedynie 18%. Dość znaczną dysproporcję zaobserwowano także w ocenie atmosfery szkolnej jako korzystnej, ponieważ aż 75,6% badanych chłopców oceniło ją w ten sposób, a w przypadku dziewcząt było to zaledwie 43,8% badanych.

W kontekście dość pozytywnej oceny atmosfery panującej w szkole przez badanych uczniów interesujące okazało się to, czy lubią oni chodzić do szkoły.

Tabela 2. Opinia badanych uczniów na temat przyjemności związanej z uczęszczaniem przez nich do szkoły

| Przyjemność chodzenia do szkoły             | Dziewczynki |        | Chłopcy |        | Ogółem |        |
|---------------------------------------------|-------------|--------|---------|--------|--------|--------|
|                                             | N           | %      | N       | %      | N      | %      |
| Do szkoły chodzę z przyjemnością            | 16          | 13,22  | 17      | 15,31  | 33     | 14,22  |
| Do szkoły chodzę raczej z przyjemnością     | 50          | 41,32  | 45      | 40,54  | 95     | 40,95  |
| Do szkoły raczej nie chodzę z przyjemnością | 34          | 28,10  | 31      | 27,93  | 65     | 28,02  |
| Do szkoły nie chodzę z przyjemnością        | 21          | 17,36  | 18      | 16,22  | 39     | 16,81  |
| Ogółem                                      | 121         | 100,00 | 111     | 100,00 | 232    | 100,00 |

Źródło: opracowanie własne.

Na podstawie uzyskanych wyników badań (tabela 2) można stwierdzić, że dość liczna grupa badanej młodzieży lubi uczęszczać do szkoły. Osoby, które chodzą do szkoły raczej z przyjemnością, stanowią najliczniejszą grupę badanych uczniów (40,95%). Wśród badanych są też uczniowie, którzy niechętnie do niej

uczęszczają, w tym aż 28,02% raczej nie lubi chodzić do szkoły, a 16,81% zdecydowanie nie lubi. Analizując odpowiedzi dziewcząt i chłopców, można stwierdzić, że rozkład odpowiedzi w obu grupach jest podobny.

Kolejną kwestią podjętą w niniejszych badaniach było poznanie subiektywnych odczuć badanych uczniów dotyczących ich poczucia bezpieczeństwa w szkole.

Tabela 3. Poczucie bezpieczeństwa badanych uczniów w szkole

| Poczucie bezpieczeństwa uczniów w szkole  | Dziewczynki |        | Chłopcy |        | Ogółem |        |
|-------------------------------------------|-------------|--------|---------|--------|--------|--------|
|                                           | N           | %      | N       | %      | N      | %      |
| W szkole czuję się bezpiecznie            | 50          | 41,32  | 57      | 51,35  | 107    | 46,12  |
| W szkole czuję się raczej bezpiecznie     | 55          | 45,46  | 43      | 38,74  | 98     | 42,24  |
| W szkole raczej nie czuję się bezpiecznie | 10          | 8,26   | 4       | 3,60   | 14     | 6,10   |
| W szkole nie czuję się bezpiecznie        | 6           | 4,96   | 7       | 6,31   | 13     | 5,60   |
| Ogółem                                    | 121         | 100,00 | 111     | 100,00 | 232    | 100,00 |

Źródło: opracowanie własne.

Rozpatrując dane zamieszczone w tabeli 3, można stwierdzić, że poczucie bezpieczeństwa na terenie szkoły większości badanej młodzieży nie jest zagrożone. Prawie połowa ogółu badanych (46,12%) czuje się w szkole bezpiecznie, a 42,24% raczej bezpiecznie. Niestety, wśród badanych uczniów są też tacy, którzy w szkole nie czują się bezpiecznie (11,63% ogółu badanych, w tym 5,60% to uczniowie, którzy w szkole nie czują się bezpiecznie, a 6,03% to uczniowie, którzy raczej nie czują się bezpiecznie). Sytuacja tych uczniów z pewnością wymaga zainteresowania ze strony nauczyciela, konieczne jest określenie jej źródeł i podjęcie środków zaradczych.

Interesujące wydało się też poznanie opinii badanych uczniów na temat czynników, które obniżają ich poczucie bezpieczeństwa w szkole.

Tabela 4. Opinie uczniów na temat czynników obniżających ich poczucie bezpieczeństwa w szkole\*

| Czynniki                      | Dziewczynki |       | Chłopcy |       | Ogółem |       |
|-------------------------------|-------------|-------|---------|-------|--------|-------|
|                               | N           | %     | N       | N     | %      | N     |
| Sprawdziany, klasówki         | 72          | 59,50 | 59      | 53,15 | 131    | 56,47 |
| Nauczyciele                   | 68          | 56,20 | 51      | 45,95 | 119    | 51,29 |
| Nikogo i niczego się nie boję | 32          | 26,45 | 35      | 31,53 | 67     | 28,88 |
| Starsi uczniowie              | 15          | 12,40 | 21      | 18,92 | 36     | 15,52 |
| Dyrekcja                      | 7           | 5,78  | 5       | 4,50  | 12     | 5,17  |
| Koledzy/koleżanki z klasy     | 3           | 2,48  | 4       | 3,60  | 7      | 3,02  |

\* uczniowie mogli podać więcej niż jedną odpowiedź, dlatego otrzymanych wyników badań nie sumowano do 100%

Źródło: opracowanie własne.

Analizując dane dotyczące czynników obniżających poczucie bezpieczeństwa uczniów w szkole (tabela 4), można wskazać, że najczęstszą przyczyną podawaną przez uczniów są sprawdziany, czyli sytuacje, w których nauczyciel dokonuje weryfikacji posiadanej przez uczniów wiedzy – aż 56,47% badanych wymieniło sprawdziany jako czynnik zagrażający ich poczuciu bezpieczeństwa w szkole. Dla ponad połowy badanych uczniów (51,29%) zagrożenie dla ich poczucia bezpieczeństwa stanowią nauczyciele. Stosunkowo często uczniowie jako czynnik zagrażający ich poczuciu bezpieczeństwa w szkole podawali starszych kolegów (15,52%), natomiast dość rzadko dyrekcję szkoły (5,17%) oraz kolegów z klasy (3,02%). Niemal jedna trzecia (28,88%) badanych stwierdziła, że nikogo i niczego się w szkole nie boi. Przyglądając się odpowiedziom dziewcząt i chłopców, można zauważyć dość znaczną różnicę w odniesieniu do dwóch czynników obniżających poczucie bezpieczeństwa badanych uczniów. Okazało się, że nauczyciele w przypadku aż 56,20% badanych dziewcząt stanowią czynnik obniżający ich poziom bezpieczeństwa w szkole; u chłopców wskaźnik ten był niższy – wyniósł 45,95%. Chłopcy częściej niż dziewczęta twierdzili, że nikogo i niczego w szkole się nie boją (31,53% wskazań); w przypadku dziewczynek takiej odpowiedzi udzieliło 26,45%.

Biorąc pod uwagę fakt, że skuteczność nauczania i wychowania zależy w dużej mierze od postawy nauczyciela przyjmowanej względem uczniów, a także od jego cech osobowościowych i umiejętności psychopedagogicznych warunkujących relacje z uczniami, słuszne wydało się poznanie opinii uczniów na temat odczuwanego przez nich stresu w relacji z nauczycielem. Długotrwały i silny stres wpływa na poczucie braku bezpieczeństwa i w konsekwencji działa destrukcyjnie na człowieka. W relacji nauczyciel–uczeń stres może znacznie obniżać poziom funkcjonowania emocjonalnego, intelektualnego i społecznego uczniów.

Tabela 5. Nauczyciel jako źródło stresu uczniów

| Nauczyciel jako źródło długotrwałego stresu | Dziewczynki |        | Chłopcy |        | Ogółem |        |
|---------------------------------------------|-------------|--------|---------|--------|--------|--------|
|                                             | N           | %      | N       | %      | N      | %      |
| Nauczyciel powoduje u mnie poczucie stresu  | 83          | 68,60  | 58      | 52,25  | 141    | 60,78  |
| Nauczyciel nie powoduje u mnie stresu       | 38          | 31,40  | 53      | 47,75  | 91     | 39,22  |
| Ogółem                                      | 121         | 100,00 | 111     | 100,00 | 232    | 100,00 |

Źródło: opracowanie własne.

Uzyskane wyniki badań są dość zaskakujące (tabela 5). Okazało się bowiem, że dla znacznej grupy badanych (aż 60,78% uczniów) nauczyciele stanowią źródło stresu. W przypadku badanych dziewcząt aż 68,59% wskazało, że nauczyciel powoduje u nich silny, długotrwały stres. Również odpowiedzi chłopców świadczą o tym, że wielu z nich w relacji z nauczycielem odczuwa stres – takich wskazań dokonała ponad połowa badanych chłopców (52,25%).

Następnie uczniowie, którzy wskazali, że nauczyciel jest dla nich źródłem stresu, mieli za zadanie określić, w jakich sytuacjach najczęściej odczuwają stres w relacji z nauczycielem (tabela 6).

Tabela 6. Sytuacje, w których uczniowie odczuwają stres w relacji z nauczycielem\*

| Sytuacje                                                                                               | Dziewczynki<br>(N = 83) |       | Chłopcy<br>(N = 58) |       | Ogółem<br>(N = 141) |       |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------|-------|---------------------|-------|---------------------|-------|
|                                                                                                        | N                       | %     | N                   | %     | N                   | %     |
| Nauczyciel złośliwie komentuje błędne wypowiedzi uczniów                                               | 50                      | 60,24 | 32                  | 55,17 | 82                  | 58,16 |
| Nauczyciel nie docenia starań ucznia w nauce                                                           | 45                      | 54,22 | 24                  | 41,38 | 69                  | 48,94 |
| Wymagania stawiane przez nauczyciela nie są adekwatne do jego poziomu nauczania                        | 37                      | 44,58 | 24                  | 41,38 | 61                  | 43,26 |
| Nauczyciel nie daje uczniowi możliwości poprawy ocen                                                   | 28                      | 33,73 | 18                  | 31,03 | 46                  | 32,62 |
| Nauczyciel jest niedostępny, nie jest skory do pomocy                                                  | 23                      | 27,71 | 13                  | 22,41 | 36                  | 25,53 |
| Nauczyciel prosi do tablicy uczniów słabszych z danego przedmiotu, krzyczy na nich, wyzywa             | 20                      | 24,10 | 8                   | 13,79 | 28                  | 19,86 |
| Nauczyciel jest nietolerancyjny w sprawie wyglądu uczniów, innej religii, przekonań, koloru skóry itp. | 20                      | 24,10 | 7                   | 12,07 | 27                  | 19,15 |

\* uczniowie mogli podać więcej niż jedną odpowiedź, dlatego otrzymanych wyników badań nie sumowano do 100%

Źródło: opracowanie własne.

Złośliwe komentarze nauczyciela w sytuacjach, gdy uczeń podał niewłaściwą odpowiedź, to najczęściej wskazywana przyczyna stresu ucznia w relacji z nauczycielem. Tę przyczynę podało aż 60,24% badanych dziewcząt, dla których nauczyciel jest źródłem stresu, oraz 55,17% chłopców. Sytuacja, w której uczeń odpowiada przed nauczycielem i kolegami z klasy, dla wielu badanych już jest źródłem stresu, spowodowanym potencjalną lub rzeczywistą oceną jego możliwości, co niejednokrotnie powoduje obniżenie poziomu właściwych działań ucznia czy też dezorganizację jego wypowiedzi (np. trudności z wypowiedzianiem się). Dodatkowo złośliwe uwagi nauczyciela potęgują odczuwany przez ucznia stres. Dość często uczniowie zwracali uwagę, że nauczyciel nie docenia ich starań w nauce – taką opinię wyraziło 48,94% badanych (54,22% dziewcząt i 41,38% chłopców). Niedoceniając przez nauczyciela starań uczniów może spowodować zmniejszenie ich wysiłków i motywacji do nauki, a w konsekwencji – gorsze wyniki w nauce. Kolejną sytuacją, w której uczniowie odczuwają stres w relacji z nauczycielem, są stawiane przez niego

nieadekwatne, zbyt wysokie wymagania w stosunku do tego, co sam przekazuje na lekcjach. Na ten aspekt zwróciło uwagę 43,26% badanych. Odpowiedzi dziewcząt i chłopców w tym zakresie były zbliżone (odpowiednio 44,58% i 41,38%). Zbyt wysokie wymagania nauczyciela niejednokrotnie wymuszają na uczniach konieczność uzupełniania bądź wzbogacania swojej wiedzy w ramach dodatkowych, odpłatnych lekcji pozaszkolnych, co obciąża zarówno ich czas wolny, jak i budżet rodzinny. Co trzeci badany uczeń (32,62%) przeżywa stres w sytuacji, gdy nauczyciel nie pozwala na poprawę oceny, a co czwarty (25,53%) – gdy nie może liczyć na pomoc ze strony nauczyciela. Pozostałe sytuacje wymienione przez badanych dotyczą zachowań nagannych nauczyciela wobec uczniów, takich jak krzykzenie i wyzywanie ich (19,86%), oraz zachowań nietolerancyjnych (19,15%), wyrażających się w braku poszanowania dla poglądów uczniów, ich wyglądu, wyznania czy koloru skóry. Te rażące zachowania nauczyciela wobec uczniów były częściej wymieniane przez badane dziewczynki (po 24,10% wskazań w przypadku obu czynników) niż przez chłopców (odpowiednio 13,79% i 12,07%).

Kolejnym interesującym zagadnieniem było poznanie, czy badani uczniowie samowolnie opuszczają lekcje, świadomie przebywając poza szkołą w czasie, gdy powinni w niej być i realizować program szkolny. Zazwyczaj samowolne opuszczanie przez uczniów lekcji jest konsekwencją tego, co ucznia spotyka w szkole, to właściwie ucieczka od potencjalnego zagrożenia.

Tabela 7. Samowolne opuszczanie lekcji przez badanych uczniów

| Ucieczki z lekcji    | Dziewczynki |        | Chłopcy |        | Ogółem |        |
|----------------------|-------------|--------|---------|--------|--------|--------|
|                      | N           | %      | N       | %      | N      | %      |
| Uciekam z lekcji     | 88          | 72,73  | 87      | 78,38  | 175    | 75,43  |
| Nie uciekam z lekcji | 33          | 27,27  | 24      | 21,62  | 57     | 24,57  |
| Ogółem               | 121         | 100,00 | 111     | 100,00 | 232    | 100,00 |

$\chi^2 = 0,998$ ;  $df = 1$ ;  $p < 0,318$

Źródło: opracowanie własne.

Dane zawarte w tabeli 7 wskazują, że aż 75,43% ogółu badanych uczniów samowolnie opuszcza lekcje. Przyglądając się odpowiedziom badanych chłopców i dziewcząt, można stwierdzić, że nie ma znaczących różnic między nimi w odniesieniu do tego typu działań, gdyż aż 72,73% badanych dziewcząt i 78,38% badanych chłopców ucieka z lekcji. Należy pamiętać, że ucieczki z lekcji zalicza się do tzw. zachowań ryzykownych. Mogą one skutkować negatywnymi konsekwencjami zarówno dla ucznia w sferze jego zdrowia fizycznego i psychicznego, jak i dla jego otoczenia społecznego (por. Szymańska, 2015).

Chcąc poznać najczęstsze przyczyny samowolnego opuszczania lekcji przez uczniów, poproszono tych badanych, którym zdarza się uciekać z lekcji, aby podali, z jakich powodów najczęściej dochodzi do takich sytuacji.

Tabela 8. Przyczyny wagarowania w opinii badanych uczniów\*

| Przyczyny ucieczek z lekcji                     | Dziewczynki<br>(N = 88) |       | Chłopcy<br>(N = 87) |       | Ogółem<br>(N = 175) |       |
|-------------------------------------------------|-------------------------|-------|---------------------|-------|---------------------|-------|
|                                                 | N                       | %     | N                   | %     | N                   | %     |
| Poczucie nudy na lekcjach                       | 33                      | 37,50 | 46                  | 52,87 | 79                  | 45,14 |
| Nieprzygotowanie się do sprawdzianów, kartkówek | 36                      | 40,91 | 19                  | 21,84 | 55                  | 31,43 |
| Wpływ kolegów                                   | 23                      | 26,14 | 24                  | 27,59 | 47                  | 26,86 |
| Nieodrobiona praca domowa                       | 18                      | 20,45 | 22                  | 25,29 | 40                  | 22,86 |
| Strach przed nauczycielem                       | 22                      | 25,00 | 6                   | 6,90  | 28                  | 16,00 |
| Inne                                            | 14                      | 15,91 | 13                  | 14,94 | 27                  | 15,43 |

\* uczniowie mogli podać więcej niż jedną odpowiedź, dlatego otrzymanych wyników badań nie sumowano do 100%. Wskaźnik % obliczono jedynie w odniesieniu do osób, które uciekają z lekcji (zob. tabelę 7)

Źródło: opracowanie własne.

Z danych przedstawionych w tabeli 8 wynika, że aż 45,14% badanych uczniów ucieka z lekcji z powodu poczucia nudy na zajęciach. W przypadku badanych chłopców ten powód ucieczek z lekcji został podany przez ponad połowę z nich (52,87%) i stanowi najczęstszą przyczynę wagarów wśród badanych chłopców. Można uznać, że tego typu zachowania uczniów najprawdopodobniej wynikają z niespełnionych oczekiwań wobec szkoły i stanowią swoisty sprzeciw z powodu takiej sytuacji. Prawie co trzeci uczeń spośród tych, którzy uciekają z lekcji, jako przyczynę podał nieprzygotowanie się do klasówek i sprawdzianów (31,43% ogółu badanych wagarujących uczniów). Ta przyczyna była też najczęściej podawana przez wagarujące dziewczęta (40,91% badanych dziewcząt). Motywem takiej decyzji jest zatem strach przed złą oceną. W przypadku 26,86% badanych uciekających z lekcji decyzję podejmują pod wpływem swoich kolegów; w przypadku badanych dziewcząt i chłopców ta przyczyna była równie często podawana w obu grupach. Ciekawie przedstawia się sytuacja odnośnie do strachu przed nauczycielem jako przyczynie podjęcia decyzji o ucieczce z lekcji, gdyż co czwarta (25%) badana uczennica ucieka z lekcji właśnie z tego powodu, natomiast w przypadku chłopców był to powód do ucieczki tylko dla 6,90% z nich.

W prowadzonych badaniach podjęto także zagadnienie dotyczące pozytywnych stron szkoły w percepcji uczniów, którzy do niej uczęszczają.

Na pytanie dotyczące podania przez uczniów zalet szkoły, do której uczęszczają, odpowiedziało tylko 157 osób (67,67% ogółu badanych), w tym 80 dziewcząt (66,12% wszystkich badanych dziewcząt) i 77 chłopców (69,37% wszystkich badanych chłopców). Dlatego analizy wyników badań dotyczące tego zagadnienia odniesiono tylko do uczniów, którzy odpowiedzieli na to pytanie, przyjmując

Tabela 9. Zalety szkoły w opinii badanych uczniów

| Zalety szkoły             | Dziewczynki |        | Chłopcy |        | Ogółem |        |
|---------------------------|-------------|--------|---------|--------|--------|--------|
|                           | N           | %      | N       | %      | N      | %      |
| Dobra lokalizacja         | 24          | 30,00  | 22      | 28,57  | 46     | 29,30  |
| Mogę się czegoś nauczyć   | 21          | 26,25  | 16      | 20,78  | 37     | 23,57  |
| Mam tu kolegów, koleżanki | 18          | 22,50  | 17      | 22,08  | 35     | 22,29  |
| Fajni nauczyciele         | 6           | 7,50   | 12      | 15,58  | 18     | 11,47  |
| Miła atmosfera            | 5           | 6,25   | 7       | 9,09   | 12     | 7,64   |
| Brak zalet                | 6           | 7,50   | 3       | 3,90   | 9      | 5,73   |
| Ogółem                    | 80          | 100,00 | 77      | 100,00 | 157    | 100,00 |

Źródło: opracowanie własne.

odpowiednio 157 osób jako 100% w odniesieniu do wszystkich, którzy odpowiedzieli na to pytanie, 80 osób jako 100% w odniesieniu do dziewcząt i 77 osób jako 100% w odniesieniu do chłopców.

Z zaprezentowanych w tabeli 9 danych wynika, że najczęściej wskazywaną zarówno przez dziewczęta, jak i chłopców zaletą szkoły jest jej dobra lokalizacja (odpowiednio 30% i 28,57%). Badani zwracali uwagę na położenie szkoły niedaleko ich miejsca zamieszkania bądź na łatwy do niej dojazd. Stosunkowo często według nich zaletą szkoły, do której uczęszczają, jest fakt, że mogą w niej zdobywać i wzbogacać swoją wiedzę. Ten aspekt był ważny dla 26,25% dziewcząt i 20,78% chłopców. Kolejna grupa uczniów uznała, że zaletą szkoły, do której uczęszczają, są koledzy i koleżanki, których tu poznali. Podobny odsetek dziewcząt (22,50%) i chłopców (22,08%) wskazał właśnie ten pozytywny aspekt szkoły. Pozostali uczniowie, którzy udzielili odpowiedzi na to pytanie, jako zalety szkoły wymienili fajnych nauczycieli i miłą atmosferę, lecz były one wskazywane niezbyt często. Tylko 5,73% badanych stwierdziło, że szkoła, której są uczniami, nie ma żadnych zalet.

## ZAKOŃCZENIE

Analiza uzyskanych danych dotyczących subiektywnego poczucia bezpieczeństwa uczniów w szkole pozwala stwierdzić, iż badana młodzież raczej pozytywnie ocenia atmosferę panującą w swojej szkole i raczej z przyjemnością do niej uczęszcza, a większość badanych uczniów czuje się w szkole bezpiecznie.

Wśród czynników obniżających poczucie bezpieczeństwa uczniów w szkole badani wymienili głównie sprawdziany, klasówki i nauczycieli. Dla wielu badanych nauczyciele stanowią źródło odczuwanego stresu, zwłaszcza w sytuacjach, gdy złośliwie komentują błędne wypowiedzi uczniów, nie doceniają ich starań w nauce i wymagają od uczniów znacznie więcej wiedzy, niż sami przekazują.

Należy pamiętać, iż właściwa atmosfera w szkole w dużej mierze jest uwarunkowana relacjami pomiędzy nauczycielami a uczniami, opartymi na zaufaniu, życzliwości, chęci niesienia pomocy, gotowości do wspólnego rozwiązywania problemów, a przede wszystkim na szacunku. Niestety, badania wykazały, że nauczyciele w percepcji badanych uczniów w wielu przypadkach burzą ich poczucie bezpieczeństwa przez swoje niewłaściwe zachowanie.

Badanie dowiodło również, że wielu spośród badanych uczniów opuszcza lekcje w szkole z powodu nudy oraz nieprzygotowania się do sprawdzianów. Samowolne opuszczanie zajęć szkolnych przez uczniów to niepokojący objaw nieprawidłowości mających miejsce w procesie szeroko rozumianej edukacji. Zważywszy na to, że zachowania tego typu mają tendencję rozwojową, ważne jest podjęcie przez nauczycieli i rodziców efektywnych działań zmierzających do wyeliminowania lub znacznego ograniczenia tego zjawiska w życiu szkolnym.

Duże trudności badanym uczniom sprawiło pytanie dotyczące wskazania zalet szkoły, do której uczęszczają. Okazało się, że dość znaczna liczba badanych nie udzieliła odpowiedzi na to pytanie, natomiast ci, którzy poradzili sobie z tym pytaniem, akcentowali dobrą lokalizację placówki oraz możliwość nauki.

Na podstawie przeprowadzonych badań można stwierdzić, że poczucie bezpieczeństwa na terenie szkoły większości badanej młodzieży, mimo nienajlepszych relacji z nauczycielami, nie jest zagrożone. W kontekście subiektywnego poczucia bezpieczeństwa uczniów szkoła jest zatem dla nich miejscem bezpiecznym.

Uzyskane wyniki badań skłaniają do refleksji dotyczącej zwłaszcza relacji nauczyciel–uczeń, gdyż zagwarantowanie uczniom poczucia bezpieczeństwa w szkole odnosi się nie tylko do sfery technicznej czy fizycznej, lecz także do sfery psychicznej, wyrażającej się m.in. przez wewnętrzne poczucie bezpieczeństwa ucznia w relacji z nauczycielem.

## BIBLIOGRAFIA

- Bera, R. (2017). Pedagogika bezpieczeństwa w kontekście współczesnych zagrożeń w życiu społecznym. *Annales UMCS. Sectio J*, 30(4), 11–18.
- Cudak, H. (2003). *Atmosfera wychowawcza*. W: T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku* (T. 1; s. 215–217). Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Dąbrowska, T.E., Wojciechowska-Charlak, B. (1997). *Między praktyką a teorią wychowania*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483).
- Konwencja o Prawach Dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U. 1991, nr 120, poz. 526).
- Łobocki, M. (1985). *Wychowanie w klasie szkolnej. Z zagadnień dynamiki grupowej*. Warszawa: WSiP.

- Łobocki, M. (2003). *ABC wychowania*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Masłow, A.H. (2006). *Motywacja i osobowość*. Warszawa: PWN.
- Obuchowski, K. (1995). *Przez galaktykę potrzeb. Psychologia dążeń ludzkich*. Poznań: Zysk i S-ka.
- Okoń, W. (2007). *Nowy słownik pedagogiczny*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Pokruszyński, W. (2012). *Bezpieczeństwo. Teoria i praktyka*. Józefów: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Gospodarki Euroregionalnej im. Alcide De Gasperi.
- Powszechna Deklaracja Praw Człowieka uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne ONZ dnia 10 grudnia 1948 r.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 31 grudnia 2002 r. w sprawie bezpieczeństwa i higieny w publicznych i niepublicznych szkołach i placówkach (Dz.U. 2003, poz. 69; Dz.U. 2009, poz. 1130; Dz.U. 2010, poz. 1408; Dz.U. 2011, poz. 968; Dz.U. 2018, poz. 2140).
- Szymańska, J. (2015). *Programy profilaktyczne. Podstawy profesjonalnej psychoprofilaktyki*. Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji.
- Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy (t.j. Dz.U. 2018, poz. 917).
- Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. – Karta Nauczyciela (t.j. Dz.U. 2018, poz. 967).
- Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (t.j. Dz.U. 2018, poz. 1457).
- Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe (t.j. Dz.U. 2018, poz. 996).

## SUMMARY

Apart from a family, a school is one of the longest-lasting educational environments influencing a human being. In a targeted and planned manner, a school deals with the education and upbringing of young people. It is here that children and youth acquire knowledge and experience, develop skills, learn to interact with others, compare themselves with their peers. It is, therefore, important that schools create appropriate, favourable conditions for the intellectual, emotional and social development of a student. One of the conditions is the sense of safety of a student at school. This article has been devoted to the issue of the subjective feeling of safety of students at school. On the basis of the research carried out among students of high school and technical school, the author tries to determine whether in the perspective of the examined students, their school is a safe place for them. Based on the obtained results, the author draws attention to the importance of the teacher–student relationship in the context of the students’ sense of safety at school. It shows the students’ perspective in the assessment of the school as a (un)safe place.

**Keywords:** safety; school; teacher; youth